TEISINGUMO TEISMO (antroji kolegija) SPRENDIMAS

2010 m. lapkričio 25 d.*

Byloje C-429/09

dėl *Verwaltungsgericht Halle* (Vokietija) 2009 m. rugsėjo 30 d. nutartimi, kurią Teisingumo Teismas gavo 2009 m. spalio 30 d., pagal EB 234 straipsnį pateikto prašymo priimti prejudicinį sprendimą byloje

Günter Fuß

prieš

Stadt Halle,

* Proceso kalba: vokiečių.

TEISINGUMO TEISMAS (antroji kolegija),

kurį sudaro kolegijos pirmininkas J. N. Cunha Rodrigues, teisėjai A. Arabadjiev, A. Rosas, U. Lõhmus ir A. Ó Caoimh (pranešėjas),

generalinis advokatas P. Mengozzi,
posėdžio sekretorius B. Fülöp, administratorius,

atsižvelgęs į rašytinę proceso dalį ir įvykus 2010 m. rugsėjo 2 d. posėdžiui,

išnagrinėjęs pastabas, pateiktas:

— G. Fuß, atstovaujamo advokato M. Geißler,

— *Stadt Halle* (Halės miestas), atstovaujamo advokato T. Brümmer,

— Vokietijos vyriausybės, atstovaujamos J. Möller ir C. Blaschke,

— Europos Komisijos, atstovaujamos V. Kreuschitz ir M. van Beek,

atsižvelgęs į sprendimą, priimtą susipažinus su generalinio advokato nuomone, nagrinėti bylą be išvados,

priima šį

Sprendimą

1 Prašymas priimti prejudicinį sprendimą pateiktas dėl 1993 m. lapkričio 23 d. Tarybos direktyvos 93/104/EB dėl tam tikrų darbo laiko organizavimo aspektų (OL L 307; p. 18; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 2 t., p. 197), iš dalies pakeistos 2000 m. birželio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2000/34/EB (OL L 195, p. 41; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 4 t., p. 27; toliau – Direktyva 93/104), ir 2003 m. lapkričio 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2003/88/EB dėl tam tikrų darbo laiko organizavimo aspektų (OL L 299, p. 9; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 4 t., p. 381) išaiškinimo.

2 Šis prašymas pateiktas sprendžiant ginčą tarp G. Fuß ir jo darbdavio *Stadt Halle* dėl prašymo kompensuoti, pateikto dėl to, kad ieškovas, dirbdamas atsakovo tarnyboje kaip ugniagesys, dirbo ilgesnį darbo laiką.

Teisinis pagrindas

Sąjungos teisės aktai

Direktyva 93/104

3 Direktyvos 93/104 1 straipsnio „Tikslas ir taikymo sritis“ 1 dalyje ir 2 dalies a punkte numatyta:

1. „Ši direktyva nustato būtiniausius saugos ir sveikatos reikalavimus dėl darbo laiko organizavimo.

2. Ši direktyva taikoma:

a) minimaliems dienos poilsio, savaitės poilsio ir kasmetinių atostogų laikotarpiams, pertraukoms ir maksimaliam savaitės darbo laikui.“

4 Šios direktyvos 2 straipsnyje „Apibrėžimai“ nustatyta:

„Šioje direktyvoje:

1) „darbo laikas“ – tai bet koks laikas, kai darbuotojas yra darbo vietoje, darbdavio žinioje ir vykdo savo veiklą arba atlieka pareigas pagal nacionalinės teisės aktus ir (arba) praktiką;

<...>“

5 Šios direktyvos 6 straipsnyje „Maksimalus savaitės darbo laikas“ nustatyta:

„Valstybės narės imasi būtinų priemonių užtikrinti, kad, atsižvelgiant į būtinybę, garantuojant darbuotojų saugą ir sveikatos apsaugą:

1) savaitės darbo laikas būtų apribotas įstatymais ar kitais teisės aktais, arba kolektyvinėmis sutartimis ar susitarimais tarp darbdavių ir darbuotojų [socialinių partnerių];

2) vidutinis darbo laikas, įskaitant viršvalandžius, per kiekvieną septynių dienų laikotarpį nebūtų ilgesnis kaip 48 valandos.“

6 Pagal Direktyvos 93/104 16 straipsnio 2 dalį valstybės narės, taikydamos jos 6 straipsnyje nurodytą maksimalų savaitės darbo laiką, gali nustatyti ne didesnį kaip keturių mėnesių pamatinį laikotarpį laikantis šios direktyvos 17 straipsnyje numatytų leidžiančių nukrypti nuostatų. Tačiau pagal pastarojo straipsnio 4 dalį naudojantis šia galimybe nukrypti nuo minėtos 16 straipsnio 2 dalies negalima nustatyti pamatinio laikotarpio, ilgesnio kaip šeši mėnesiai arba dvylika mėnesių – kai šie pamatiniai laikotarpiai nustatyti kolektyvinėse sutartyse arba susitarimuose tarp socialinių partnerių.

7 Direktyvos 93/104 18 straipsnio 1 dalyje nustatyta:

„1. a) Valstybės narės iki 1996 m. lapkričio 23 d. priima įstatymus ir kitus teisės aktus, būtinus, kad būtų laikomasi šios direktyvos, arba užtikrina, kad iki šios datos reikiamos priemonės būtų nustatytos susitarimu tarp darbdavių ir darbuotojų [socialinių partnerių], valstybėms narėms įsipareigojant imtis bet kokių veiksmų, būtinų, kad visada būtų užtikrintas šios direktyvos nuostatų įgyvendinimas.

b) i) tačiau valstybė narė gali netaikyti 6 straipsnio, jei ji laikosi bendrųjų principų dėl darbuotojų saugos ir sveikatos apsaugos ir imasi būtinų priemonių užtikrinti, kad:

— joks darbdavys nereikalaus iš darbuotojo dirbti per septynių dienų laikotarpį daugiau kaip 48 valandas, apskaičiuotas kaip vidurkis 16 straipsnio 2 punkte nurodytam pamatiniam laikotarpiui, išskyrus jei jis gavo darbuotojo sutikimą dirbti tokį darbą,

— darbuotojas dėl darbdavio veiksmų nepatirs jokių nuostolių dėl to, kad jis nenori sutikti dirbti tokį darbą,

— darbdavys turės naujausius įrašus apie visus darbuotojus, dirbančius tokį darbą,

— įrašai bus perduoti atsakingosioms institucijoms, kurios dėl su darbuotojų sauga ir (arba) sveikata susijusių priežasčių gali uždrausti arba apriboti galimybę viršyti maksimalų savaitės darbo valandų skaičių,

— atsakingųjų institucijų prašymu darbdavys pateiks joms informaciją apie tuos atvejus, kai darbuotojai sutiko per septynių dienų laikotarpį dirbti daugiau kaip 48 valandas, apskaičiuotas kaip vidurkis 16 straipsnio 2 punkte nurodytam pamatiniam laikotarpiui.

<...>“

Direktyva 2003/88

8 Direktyvos 2003/88 1 konstatuojamojoje dalyje nustatyta, kad siekiant tikslumo kodifikuojamos Direktyvos 93/104 nuostatos.

9 Direktyvos 2003/88 1 straipsnyje „Tikslas ir taikymo sritis“ nustatyta:

„1. Ši direktyva nustato būtiniausius saugos ir sveikatos reikalavimus dėl darbo laiko organizavimo.

2. Ši direktyva taikoma:

a) minimaliam dienos poilsio, savaitės poilsio ir kasmetinių atostogų laikui, pertraukoms ir maksimaliam savaitės darbo laikui ir

<…>“

10 Šios direktyvos 2 straipsnio 1 punkte „Apibrėžimai“ nustatyta:

„Šioje direktyvoje vartojami šie apibrėžimai:

1) „darbo laikas“ – tai bet koks laikas, kai darbuotojas yra darbo vietoje, darbdavio žinioje ir vykdo savo veiklą arba atlieka pareigas pagal nacionalinės teisės aktus ir (arba) praktiką.“

11 Šios direktyvos 6 straipsnyje „Maksimalus savaitės darbo laikas“ numatyta:

„Valstybės narės imasi priemonių užtikrinti, kad, atsižvelgiant į būtinybę garantuoti darbuotojų saugą ir sveikatos apsaugą:

a) savaitės darbo laikas būtų apribotas įstatymais ar kitais teisės aktais arba kolektyvinėmis sutartimis ar darbdavių ir darbuotojų [socialinių partnerių] susitarimais;

b) vidutinis darbo laikas, įskaitant viršvalandžius, per kiekvieną septynių dienų laikotarpį nebūtų ilgesnis kaip 48 valandos.“

12 Pagal Direktyvos 2003/88 16 straipsnį valstybės narės, taikydamos jos 6 straipsnyje nurodytą maksimalų savaitės darbo laiką, gali nustatyti ne didesnį kaip keturių mėnesių pamatinį laikotarpį laikantis šios direktyvos 17 straipsnyje numatytų leidžiančių nukrypti nuostatų. Tačiau pagal šios direktyvos 19 straipsnio pirmą ir antrą pastraipas naudojantis šia galimybe nukrypti nuo minėto 16 straipsnio negalima nustatyti pamatinio laikotarpio, ilgesnio kaip šeši mėnesiai arba dvylika mėnesių, – kai šie pamatiniai laikotarpiai nustatyti kolektyvinėse sutartyse arba susitarimuose tarp socialinių partnerių.

13 Pagal šios direktyvos 22 straipsnio 1 dalies pirmą pastraipą:

„Valstybė narė gali netaikyti 6 straipsnio, jei ji laikosi bendrųjų principų dėl darbuotojų saugos ir sveikatos apsaugos ir imasi priemonių užtikrinti, kad:

a) joks darbdavys nereikalautų iš darbuotojo dirbti per septynias dienas daugiau kaip 48 valandas, apskaičiuotas kaip 16 straipsnio b punkte nurodyto pamatinio laikotarpio vidurkis, jei jis negavo darbuotojo sutikimo dirbti tokį darbą;

b) joks darbuotojas dėl darbdavio veiksmų nepatirtų jokių nuostolių dėl to, kad jis nenori sutikti dirbti tokį darbą;

c) darbdavys turėtų visų tokį darbą dirbančių darbuotojų naujausius sąrašus;

d) sąrašai būtų perduoti kompetentingosioms institucijoms, kurios dėl su darbuotojų sauga ir (arba) sveikata susijusių priežasčių gali uždrausti arba apriboti galimybę viršyti savaitės darbo valandų skaičių;

e) kompetentingųjų institucijų prašymu darbdavys pateiktų joms informaciją apie tuos atvejus, kai darbuotojai sutiko per septynias dienas dirbti daugiau kaip 48 valandas, apskaičiuotas kaip 16 straipsnio b punkte nurodyto pamatinio laikotarpio vidurkis.“

14 Direktyvos 2003/88 27 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad nepažeidžiant valstybių narių įsipareigojimų dėl perkėlimo terminų Direktyva 93/104 panaikinama.

15 Remiantis Direktyvos 2003/88 28 straipsniu, ji įsigaliojo 2004 m. rugpjūčio 2 d.

Nacionalinės teisės aktai

16 1998 m. spalio 7 d. Saksonijos-Anhalto žemės nutarimo dėl miestų ir savivaldybių priešgaisrinės apsaugos pareigūnų darbo laiko (*Verordnung über die Arbeitszeit der Beamtinnen und Beamten im feuerwehrtechnischen Dienst der Städte und Gemeinden*; toliau – 1998 m. *ArbZVO-FW*), galiojusio iki 2007 m. gruodžio 31 d., 2 straipsnio 1 dalyje numatyta:

„Pamaininį darbą dirbančių pareigūnų, kurių savaitės veikla iš esmės vykdoma budėjimo tarnyboje, normalus vidutinis darbo laikas yra 54 valandos. <...>“

17 Nuo 2008 m. sausio 1 d. 1998 m. *ArbZVO-FW* buvo pakeistas 2007 m. liepos 5 d. *ArbZVO-FW* (toliau – 2007 m. *ArbZVO-FW*).

18 2007 m. *ArbZVO-FW* 2 straipsnio 1 dalyje nustatyta:

„Per metus susumuotas vidutinis pareigūnų savaitės darbo laikas, įskaitant viršvalandžius, siekia 48 valandas.“

19 2007 m. *ArbZVO-FW* 4 straipsnis „Individualūs susitarimai“ išdėstytas taip:

„1. Laikantis darbuotojų saugos ir sveikatos apsaugos bendrųjų principų, pamaininio darbo laikas gali būti ilgesnis nei 2 straipsnio 1 dalyje numatytas normalus vidutinis savaitės darbo laikas, jei suinteresuotieji asmenys dėl to susitaria ir darbdavys gali tai įrodyti.

2. 1 dalyje nurodytą susitarimą galima atšaukti, apie tai pranešus prieš šešis mėnesius. Suinteresuotiesiems asmenims apie tokį sprendimą reikia pranešti raštu.“

20 Saksonijos-Anhalto žemės valstybės tarnybos įstatymo (*Beamtengesetz Land Sachsen-Anhalt*) 72 straipsnio 3 dalyje, galiojusioje pagrindinės bylos faktinių aplinkybių susidarymo metu, numatyta, kad budėjimo tarnybos atveju darbo laikas siekiant tarnybos tikslų gali būti prailgintas; tačiau negali viršyti 54 valandų per savaitę.

Pagrindinė byla ir prejudiciniai klausimai

21 G. Fuß dirba *Stadt Halle* nuo 1982 m. gegužės 10 d. 1998 m. jis buvo paskirtas pareigūnu vyresniojo ugniagesio (*Oberbrandmeister*) pareigoms, o nuo 2005 m. gruodžio 15 d. – vyriausiojo ugniagesio (*Hauptbrandmeister*) pareigoms.

22 Iki 2007 m. sausio 4 d. G. Fuß dirbo *Stadt Halle* „priešgaisrinės apsaugos“ operatyvinės tarnybos vairuotoju. Jo darbo laiką vidutiniškai sudarė 54 tarnybos valandos per savaitę, įskaitant 24 valandų pamainas. Kiekvieną šią pamainą, per kurią pareigūnas turi būti gaisrinėje, sudarė aktyvi tarnyba ir budėjimas, per kurį gali būti atliekami operatyviniai veiksmai.

23 2006 m. gruodžio 13 d. raštu G. Fuß, remdamasis 2005 m. liepos 14 d. Teisingumo Teismo nutartimi *Personalrat der Feuerwehr Hamburg* (C-52/04, Rink. p. I-7111), paprašė užtikrinti, kad ateityje jo savaitės darbo laikas nebūtų ilgesnis nei Direktyvos 2003/88 6 straipsnio b punkte numatyta vidutiniška maksimali 48 valandų riba. Tuo pačiu raštu G. Fuß paprašė kompensacijos už viršvalandžius, neteisėtai dirbtus laikotarpiu nuo 2004 m. sausio 1 d. iki 2006 m. gruodžio 31 d. imtinai, kuri jam gali būti suteikiama kaip poilsio laikas arba atlyginant už išdirbtus viršvalandžius.

24 2007 m. sausio 2 d. sprendimu *Stadt Halle* priverstinai perkėlė G. Fuß į valdymo centrą maždaug dvejų metų laikotarpiui, motyvuodamas tuo, kad toks perkėlimas yra būtinas dėl tarnybos organizavimo priežasčių. Dėl šio sprendimo priimtas 2010 m. spalio 14 d. Sprendimas *Fuß* (C-243/09, Rink. p. I-9849).

25 2007 m. kovo 20 d. sprendimu *Stadt Halle* atmetė G. Fuß prašymą dėl kompensacijos už laikotarpį nuo 2004 m. sausio 1 d. iki 2006 m. gruodžio 31 d. imtinai, pateikdamas nuorodą į 2006 m. spalio 17 d. Saksonijos-Anhalto žemės *Oberverwaltungsgericht* nutartį, pagal kurią teisė į kompensaciją poilsio laiku atsiranda tik pateikus prašymą šiuo klausimu. Kita vertus, *Stadt Halle* patenkino G. Fuß prašymą dėl kompensacijos poilsio laiku už tarnybos viršvalandžius, išdirbtus nuo 2007 m. sausio mėnesio. Tačiau kadangi perkėlus ieškovą į kitą tarnybą buvo paisoma maksimalaus jo darbo laiko, jam už šį laikotarpį negalėjo būti suteikta piniginė kompensacija nei kaip nuostolių atlyginimas, nei remiantis „reikalavimu pašalinti nepalankias pasekmes“.

26 2007 m. balandžio 25 d. sprendimu *Stadt Halle* atmetė G. Fuß skundą dėl minėto 2007 m. kovo 20 d. sprendimo, teigdamas, kad nors jis turi teisę prašyti nutraukti Sąjungos teisės pažeidimą, dėl kurio viršijamas vidutinis savaitės 48 valandų darbo laikas, tai taikoma tik už laikotarpį nuo mėnesio, kurį pateiktas prašymas, pabaigos, nes pareigūnas pirmiausia turi skųstis savo darbdaviui dėl šio neteisėto elgesio.

27 *Verwaltungsgericht Halle* (Halės administracinis teismas), kuriam pareikštas skundas dėl 2007 m. kovo 20 ir balandžio 25 d. sprendimų atmesti, mano, kad pagal nacionalinę teisę G. Fuß neturi nei teisės į kompensaciją poilsio laiku, nei teisės į finansinę kompensaciją už išdirbtus viršvalandžius. Iš tiesų atleidimas nuo tarnybos tiek laiko, kiek buvo išdirbta viršvalandžių, teisiškai neįtvirtintas nacionalinėje teisėje. Be to, G. Fuß taip pat neturi teisės į viršvalandžių apmokėjimą, nes jam nebuvo nurodyta dirbti taip kvalifikuojamų valandų.

28 Šio teismo nuomone, teisė būti atleistam nuo tarnybos gali būti grindžiama tik sąžiningumo principu pagal Civilinio kodekso (*Bürgerliches Gesetzbuch*; toliau – BGB) 242 straipsnį. Tačiau ši teisė reikštų, kad susijęs pareigūnas turi pateikti prašymą savo darbdaviui dirbti tik įstatyme numatytą darbo laiką. Tokiu atveju kompensacija turėtų būti mokama tik už pateikus šį prašymą neteisėtai nustatytas darbo valandas.

29 Tačiau prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas klausia, ar teisė į kompensaciją negali kilti iš Direktyvos 2003/88. Iš tiesų reikalavimas iš anksto pateikti prašymą darbdaviui apribotų praktinį Sąjungos teisės veiksmingumą tais atvejais, kai pareigūnai remiasi šios teisės laikymusi, ir tai būtų raginimas elgtis taip, kaip pagrindinėje byloje, kai Sąjungos teisės laikomasi tik tuomet, kai prašoma ją taikyti. Be to, šioje byloje *Stadt Halle* tvirtino, kad jis perkeltų iš operatyvinės tarnybos į kitą tarnybą asmenis, kurie remiasi teisėmis pagal šią direktyvą, ir tikrai turėtų perkelti G. Fuß po to, kai jis pateikė prašymą nedirbti tam tikro skaičiaus darbo valandų, viršijančių maksimalų savaitės darbo laiką. Taip pat kyla klausimas, ar teisė į kompensaciją poilsio laiku gali kilti iš šioje direktyvoje numatytų nuostatų dėl pamatinių laikotarpių.

30 Šiomis aplinkybėmis *Verwaltungsgericht Halle* nusprendė sustabdyti bylos nagrinėjimą ir pateikti Teisingumo Teismui tokius prejudicinius klausimus:

„1. Ar iš Direktyvos [2003/88] kyla teisės į kompensaciją, jei darbdavys (viešasis subjektas) nustatė darbo laiką, kuris viršija Direktyvos 2003/88 6 straipsnio b punkte numatytas ribas?

2. Jeigu atsakymas į pirmąjį klausimą bus teigiamas: ar ši teisė kyla vien dėl Direktyvos [2003/88] pažeidimo, ar [Sąjungos] teisė nustato papildomus reikalavimus šiai teisei atsirasti, pavyzdžiui, prašymą darbdaviui dėl darbo laiko sutrumpinimo arba klaidą, padarytą nustatant darbo laiką?

3. Jeigu teisė į kompensaciją egzistuoja, kyla klausimas, ar ji susijusi su kompensacija poilsio laiku, ar su pinigine kompensacija ir kokios nuostatos numatytos [Sąjungos] teisėje dėl šios kompensacijos apskaičiavimo?

4. Ar Direktyvos [2003/88] 16 straipsnio b punkte ir (arba) 19 straipsnio antroje pastraipoje nustatyti pamatiniai laikotarpiai tokiu atveju, koks nagrinėjamas šioje byloje, taikomi tiesiogiai, jei nacionalinėje teisėje nustatytas darbo laikas, viršijantis Direktyvos [2003/88] 6 straipsnio b dalyje nurodytą maksimalų darbo laiką, nenumatant kompensacijos? Jeigu į klausimą dėl tiesioginio taikymo bus atsakyta teigiamai: ar ir prireikus – kaip reikia kompensuoti, jei darbdavys iki pamatinio laikotarpio pabaigos nesuteikia kompensacijos?

5. Kaip reikėtų atsakyti į 1–4 klausimus galiojant Direktyvai [93/104]?“

Dėl prejudicinių klausimų

Pirminės pastabos

31 Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas savo klausimais klausia, pirma, dėl teisės į žalos, patirtos situacijoje, kaip nagrinėjamoji pagrindinėje byloje, kai darbuotojo, dirbančio ugniagesiu viešajam sektoriui priklausančioje operatyvinėje tarnyboje, išdirbtas vidutinis savaitės darbo laikas viršijo numatytąjį direktyvose 93/104 ir 2003/88, atlyginimą egzistavimo sąlygų ir, antra, dėl tokios teisės į žalos atlyginimą suteikimo procedūros taisyklių ir kriterijų.

32 Siekiant atsakyti į šiuos klausimus, iš karto reikia pastebėti, kad pagrindinėje byloje pateiktas prašymas atlyginti žalą už laikotarpį nuo 2004 m. sausio 1 d. iki 2006 m. gruodžio 31 d. imtinai, kaip teisingai konstatavo prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, iš dalies siejamas su Direktyvos 93/104, kuri galiojo iki 2004 m. rugpjūčio 1 d., nuostatomis, ir iš dalies su Direktyvos 2003/88, kuria nuo 2004 m. rugpjūčio 2 d. kodifikuotos minėtos Direktyvos 93/104 nuostatos, nuostatomis. Tačiau kadangi reikšmingos šių direktyvų nuostatos suformuluotos iš esmės identiškai ir kadangi prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo klausimai dėl šio identiškumo būtų tokie patys, kad ir kokia būtų taikytina direktyva, atsakant į šiuos klausimus reikia pateikti nuorodas tik į Direktyvos 2003/88 nuostatas.

33 Pirma, reikia priminti, kad Direktyvos 2003/88 6 straipsnio b punktas yra ypač svarbi Europos Sąjungos socialinės teisės norma, kuria turi naudotis kiekvienas darbuotojas

kaip minimaliu reikalavimu, skirtu užtikrinti jo saugą ir sveikatos apsaugą, ir pagal kurią valstybės narės privalo numatyti 48 valandų maksimalų vidutinį savaitės darbo laiką, įskaitant viršvalandžius, kaip tai aiškiai patikslinta minėtoje nuostatoje, nuo kurios, jei vidaus teisėje neįgyvendinta šios direktyvos 22 straipsnio 1 dalies pirma pastraipa, negalima nukrypti, kiek tai susiję su ugniagesio veikla, kaip nagrinėjamoji pagrindinėje byloje (šiuo klausimu žr. 2004 m. spalio 5 d. Sprendimo *Pfeiffer ir kt.*, C-397/01-C-403/01, Rink. p. I-8835, 98 ir 100 punktus bei minėto Sprendimo *Fuß* 33–35 ir 38 punktus).

34 Taigi, kaip Teisingumo Teismas jau yra nusprendęs, valstybės narės negali vienpusiškai apibrėžti minėtos nuostatos taikymo srities, nustatydamos kokias nors darbuotojų teisės dirbti ne ilgiau kaip vidutiniškai 48 valandas per savaitę įgyvendinimo sąlygas ir ribojimus (žr. minėtų sprendimų *Pfeiffer ir kt.* 99 punktą bei *Fuß* 52 punktą).

35 Be to, Teisingumo Teismas taip pat konstatavo, kad Direktyvos 2003/88 6 straipsnio b punktas tiesiogiai taikomas tiek, kiek jis suteikia privatiems asmenims teisių, kuriomis jie tiesiogiai gali remtis nacionaliniuose teismuose (minėtų sprendimų *Pfeiffer ir kt.* 103–106 punktai bei *Fuß* 56–59 punktai).

36 Vadinasi, kaip Teisingumo Teismas konstatavo minėto Sprendimo *Fuß* 60 punkte, yra aišku, kad laikotarpiu, dėl kurio buvo pateiktas prašymas atlyginti žalą pagrindinėje byloje, Direktyvos 93/104, kuri kodifikuota Direktyva 2003/88, perkėlimo terminas jau buvo pasibaigęs, o Saksonijos-Anhalto žemė nebuvo šios direktyvos perkėlusi į savo vidaus teisę, kiek tai susiję su operatyvinėje tarnyboje dirbančiais ugniagesiais.

37 Ypač nustatyta, kad pagal minėtu laikotarpiu ugniagesiams taikytą 1998 m. *ArbZVO-FW* leistas vidutinis savaitės darbo laikas buvo ilgesnis už Direktyvos 2003/88 6 straipsnio b punkte numatytą maksimalią 48 valandų ribą ir kad ši federalinė žemė tuo pačiu laikotarpiu nebuvo perkėlusi į savo vidaus teisę šios direktyvos 22 straipsnio 1 dalyje numatytos galimybės nukrypti, kurią įgyvendinant reikia, be kita ko, gauti susijusio darbuotojo sutikimą, nes šios įvairios minėtos direktyvos nuostatos buvo perkeltos tik nuo 2008 m. sausio 1 d. priėmus 2007 m. *ArbZVO-FW* (žr. minėto Sprendimo *Fuß* 36, 37 ir 45 punktus).

38 Šiomis aplinkybėmis toks darbuotojas, kaip antai G. Fuß, *Stadt Halle* įdarbintas operatyvinėje tarnyboje, turi teisę tiesiogiai remtis Direktyvos 2003/88 6 straipsnio b punkto nuostatomis, reikalaudamas, kad šis viešasis darbdavys paisytų šia nuostata garantuojamos teisės į tai, kad vidutinis savaitės darbo laikas neviršytų 48 valandų (minėto Sprendimo *Fuß* 60 punktas).

39 Šiuo aspektu reikia priminti, kad valstybės narės pareiga pasiekti direktyvoje numatytą rezultatą ir pagal SESV 4 straipsnį 3 dalį pareiga imtis visų bendrų ar specialių priemonių užtikrinti šios pareigos įvykdymą yra privalomos visoms valstybės narės

valdžios institucijoms. Tokios pareigos tenka šioms valdžios institucijoms, ir kai jos prireikus veikia kaip viešosios teisės reglamentuojamos darbdavės (2008 m. balandžio 15 d. Sprendimo *Impact*, C-268/06, Rink. p. I-2483, 85 punktas).

40 Pagal nusistovėjusią Teisingumo Teismo praktiką, jeigu nacionalinės teisės negalima aiškinti ir taikyti pagal Bendrijos teisės reikalavimus, nacionaliniai teismai ir administraciniai organai privalo taikyti visą Sąjungos teisę ir ginti pagal ją suteikiamas asmenų teises ir prireikus netaikyti bet kurios jai prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos (šiuo klausimu žr. 1989 m. birželio 22 d. Sprendimo *Costanzo*, 103/88, Rink. p. 1839, 33 punktą; 2007 m. sausio 11 d. Sprendimo *ITC*, C-208/05, Rink. p. I-181, 68 ir 69 punktus bei minėto Sprendimo *Fuß* 63 punktą).

41 Atsižvelgiant į šias pirmines pastabas, reikia atsakyti į prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo klausimus.

Dėl pirmojo klausimo

42 Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas savo pirmuoju klausimu iš esmės klausia, ar Sąjungos teisėje, ypač Direktyva 2003/88, tokiam darbuotojui, kaip antai G. Fuß pagrindinėje byloje, dirbančiam ugniagesiu viešajam sektoriui priklausančioje operatyvinėje tarnyboje, kurio išdirbtas vidutinis savaitės darbo laikas viršijo šios direktyvos 6 straipsnio b punkte numatytą 48 valandų ribą, suteikiama teisė į patirtos žalos atlyginimą.

43 Reikia priminti, kad Direktyva 2003/88 siekiama nustatyti būtiniausius reikalavimus, skirtus darbuotojų gyvenimo ir darbo sąlygoms gerinti derinant nacionalinės teisės aktus dėl darbo laiko. Šiuo darbo laiko organizavimo taisyklių suderinimu Europos Sąjungos lygiu siekiama užtikrinti geresnę darbuotojų saugą ir sveikatos apsaugą, suteikiant jiems minimalius poilsio laikotarpius, ypač dienos ir savaitės poilsį, bei atitinkamas poilsio pertraukas ir numatant savaitės darbo laiko maksimalią ribą (žr., be kita ko, minėtų sprendimų *Pfeiffer ir kt.* 76 punktą ir *Fuß* 32 punktą).

44 Kita vertus, kaip teisingai pažymėjo Europos Komisija, Direktyvoje 2003/88 nėra nuostatos dėl sankcijų, taikomų pažeidus joje nustatytus minimalius reikalavimus, be kita ko, susijusius su darbo laiko trukme, todėl joje nėra specialios taisyklės dėl žalos, kurią darbuotojai gali patirti dėl tokio pažeidimo, atlyginimo.

45 Tačiau reikia priminti, kad pagal nusistovėjusią Teisingumo Teismo praktiką valstybės atsakomybės už privatiems asmenims padarytą žalą jai pažeidus Sąjungos teisę principas yra būdingas Sutarčių, kuriomis ji grindžiama, sistemai (šiuo klausimu žr. 1991 m. lapkričio 19 d. Sprendimo *Francovich ir kt.*, C-6/90 ir C-9/90, Rink. p. I-5357, 35 punktą; 1996 m. kovo 5 d. Sprendimo *Brasserie du pêcheur ir Factortame*, C-46/93 ir C-48/93, Rink. p. I-1029, 31 punktą bei 2010 m. sausio 26 d. Sprendimo *Transportes Urbanos y Servicios Generales*, C-118/08, Rink. p. I-635, 29 punktą).

46 Iš minėtos teismo praktikos matyti, kad ši pareiga taikoma visais atvejais, kai valstybė narė pažeidžia Sąjungos teisę, nesvarbu, kokia valstybės institucija padarė šį pažeidimą ir kuri valstybės intitucija pagal susijusios valstybės narės teisę iš principo privalo atlyginti žalą (šiuo klausimu žr. minėto Sprendimo *Brasserie du pêcheur ir Factortame* 32 punktą; 1999 m. birželio 1 d. Sprendimo *Konle*, C-302/97, Rink. p. I-3099, 62 punktą; 2000 m. liepos 4 d. Sprendimo *Haim*, C-424/97, Rink. p. I-5123, 27 punktą ir 2003 m. rugsėjo 30 d. Sprendimo *Köbler*, C-224/01, Rink. p. I-10239, 31 punktą).

47 Teisingumo Teismas nusprendė, kad nukentėję privatūs asmenys turi teisę į žalos atlyginimą, jei įvykdytos trys sąlygos: pažeista Sąjungos teisės norma siekiama suteikti privatiems asmenims teisių, jos pažeidimas yra pakankamai rimtas ir yra tiesioginis priežastinis ryšys tarp to pažeidimo ir asmenų patirtos žalos (šiuo klausimu žr. minėto Sprendimo *Transportes Urbanos y Servicios Generales* 30 punktą).

48 Sąlygas, leidžiančias nustatyti valstybių narių atsakomybę už Bendrijos teisės pažeidimais privatiems asmenims padarytą žalą, turi taikyti nacionaliniai teismai, laikydamiesi Teisingumo Teismo pateiktų šio taikymo gairių (žr. 2006 m. gruodžio 12 d. Sprendimo *Test Claimants in the FII Group Litigation*, C-446/04, Rink. p. I-11753, 210 punktą ir jame nurodytą teismų praktiką).

49 Šiuo atžvilgiu, kalbant apie pagrindinę bylą, kiek tai susiję su pirmąja sąlyga, kuri išplaukia jau iš šio sprendimo 33–35 punktų, reikia nurodyti, kad Direktyvos 2003/88 6 straipsnio b punktas, kuriame valstybėms narėms nustatyta maksimali savaitės darbo laiko riba, kuri turi būti taikoma kiekvienam darbuotojui kaip minimalus

reikalavimas, yra ypač svarbi Europos Sąjungos socialinės teisės norma, kurią taikant negali būti taikomos sąlygos arba apribojimai, nesvarbu, koks būtų jų pobūdis, ir kuri suteikia privatiems asmenims teisių, kuriomis jie tiesiogiai gali remtis nacionaliniuose teismuose.

50 Šiomis aplinkybėmis atrodo, jog yra akivaizdu, kad Direktyvos 2003/88 6 straipsnio b punktas yra Sąjungos teisės norma, kuria siekiama suteikti teisių privatiems asmenims, ir todėl primoji teisės į žalos atlyginimą egzistavimo sąlyga pagrindinėje byloje yra įvykdyta.

51 Kalbant apie antrąją sąlygą, reikia priminti, kad pagal Teisingumo Teismo praktiką pakankamai rimtas Bendrijos teisės pažeidimas reiškia, jog valstybė narė akivaizdžiai ir šiurkščiai nesilaiko nustatytų diskrecijos ribų, ir šiuo atžvilgiu reikia atsižvelgti į tokius duomenis, kaip antai pažeistos normos aiškumo ir tikslumo laipsnis bei į diskrecijos, kurią nacionalinėms valdžios institucijoms suteikia pažeista norma, apimtį (žr., be kita ko, minėto Sprendimo *Brasserie du pêcheur ir Factortame* 55 ir 56 punktus bei 2007 m. sausio 25 d. Sprendimo *Robins ir kt.*, C-278/05, Rink. p. I-1053, 70 punktą).

52 Bet kuriuo atveju Bendrijos teisės pažeidimas yra pakankamai rimtas, kai jis padarytas akivaizdžiai pažeidžiant Teisingumo Teismo praktiką toje srityje (žr., be kita ko, minėto Sprendimo *Brasserie du pêcheur ir Factortame* 57 punktą; 2001 m. birželio 28 d. Sprendimo *Larsy*, C-118/00, Rink. p. I-5063, 44 punktą ir minėto Sprendimo *Köbler* 56 punktą).

53 Jeigu, kaip nurodyta šio sprendimo 48 punkte, nacionaliniai teismai iš principo privalo patikrinti, ar įvykdytos valstybių narių atsakomybės už Sąjungos teisės pažeidimus sąlygos, reikia konstatuoti, kad pagrindinėje byloje Teisingumo Teismas turi visus duomenis, reikalingus vertinant, ar šios bylos faktai turi būti kvalifikuojami kaip pakankamai rimtas Sąjungos teisės pažeidimas (pagal analogiją žr. 1996 m. kovo 26 d. Sprendimo *British Telecommunications*, C-392/93, Rink. p. I-1631, 41 punktą ir 1996 m. spalio 17 d. Sprendimo *Denkavit ir kt.*, C-283/94, C-291/94 ir C-292/94, Rink. p. I-5063, 49 punktą).

54 Iš tiesų, kaip teisingai pažymėjo Komisija, laikotarpiu, dėl kurio pagrindinėje byloje pateiktas prašymas kompensuoti, t. y. nuo 2004 m. sausio 1 d. iki 2006 m. gruodžio 31 d., kai G. Fuß pagal 1998 m. *ArbZVO-FW* privalėjo dirbti vidutiniškai 54 valandas per savaitę, įskaitant 24 valandų pamainas, kurias sudaro aktyvi tarnyba ir budėjimas, per kurias jis turėjo būti savo darbo vietoje, Teisingumo Teismas jau buvo priėmęs 2000 m. spalio 3 d. Sprendimą *Simap* (C-303/98, Rink. p. I-7963), 2001 m. liepos 3 d. Nutartį *CIG* (C-241/99, Rink. p. I-5139) ir 2003 m. rugsėjo 9 d. Sprendimą *Jaeger* (C-151/02, Rink. p. I-8389).

55 Iš šios Teisingumo Teismo praktikos, priimtos anksčiau nei susiklostė pagrindinės bylos faktinės aplinkybės, aiškiai matyti, kad darbo laikas atliekant sargybą arba budint, kai atitinkamas darbuotojas fiziškai turi būti darbo vietoje, priskiriamas „darbo laiko“ sąvokai pagal Direktyvą 2003/88 ir todėl ja draudžiama nacionalinės teisės nuostata, kurioje numatytas vidutinis savaitės darbo laikas, įskaitant tokius sargybos ir budėjimo laikotarpius, viršija šios direktyvos 6 straipsnio b punkte numatytą maksimalią savaitės ribą (žr. minėtų sprendimų *Simap* 46–52 punktus ir *Jaeger* 68–71, 78 ir 79 punktus bei minėtos Nutarties *CIG* 33 ir 34 punktus).

56 Be to, minėtame Sprendime *Pfeiffer ir kt.* Teisingumo Teismas 2004 m. spalio 5 d. dieną, t. y. pagrindinėje byloje nagrinėjamu laikotarpiu, pakartojo minėtą teismo praktiką, susijusią su budėjimo laikotarpiais, kuriais dirbo – kaip šioje byloje – civilinės saugos sektoriaus darbuotojai.

57 Beje, per tą patį laikotarpį Teisingumo Teismas, atsižvelgdamas į visą šio sprendimo 53–55 punktuose minėtą teismo praktiką ir manydamas, kad ši „darbo laiko“ sąvoka pagal Direktyvos 2003/88 nekelia jokių pagrįstų abejonių, 2005 m. liepos 14 d. pagal savo Procedūros reglamento 104 straipsnio 3 dalį priėmė minėtą Nutartį *Personalrat der Feuerwehr Hamburg*, kurioje nusprendė, kad valstybinės priešgaisrinės apsaugos tarnybos operatyvinių grupių veikla, išskyrus išskirtines aplinkybes, kurių nėra pagrindinėje byloje, patenka į Direktyvos 2003/88 taikymo sritį, todėl iš principo jos 6 straipsnio b punktu draudžiama nustatyti ilgesnį nei maksimalų 48 valandų savaitės darbo laiką, įskaitant budėjimo laikotarpius (žr. minėto Sprendimo *Fuß* 44 punktą).

58 Šiomis aplinkybėmis reikia konstatuoti: kadangi pagrindinėje byloje nagrinėjamu laikotarpiu akivaizdžiai pažeidžiant Teisingumo Teismo praktiką nesilaikyta Direktyvos 2003/88 6 straipsnio b punkto reikalavimų, tai turi būti laikoma pakankamai rimtu Sąjungos teisės pažeidimu, todėl antroji sąlyga, kuri turi būti patenkinta tam, kad būtų pripažinta teisė į žalos atgynimą, pagrindinėje byloje yra įvykdyta.

59 Galiausiai, kalbant apie trečiąją valstybės atsakomybės dėl Sąjungos teisės pažeidimo sąlygą, reikia pažymėti, kad prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas turi patikrinti, ar, kaip atrodo iš Teisingumo Teismui pateiktos bylos medžiagos, egzistuoja priežastinis ryšys tarp minėto Direktyvos 2003/88 6 straipsnio b punkto pažeidimo ir žalos, kurią G. Fuß patyrė prarasdamas poilsio laiką, kuris jam būtų buvęs suteiktas, jei būtų laikytasi šioje nuostatoje numatyto maksimalaus savaitės darbo laiko.

60 Todėl atrodo, kad jeigu atlikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo vertinimai, Teisingumo Teismo praktikoje nustatytos sąlygos, kuriomis suteikiama teisė į žalos atlyginimą, yra įvykdytos pagrindinėje byloje, kaip, beje, per posėdį tai pažymėjo Vokietijos vyriausybė.

61 Remiantis šio sprendimo 46 punkte nurodyta teismo praktika, tokią privačiam asmeniui sukeltą žalą turi atlyginti viešosios teisės reglamentuojamas subjektas, kaip antai pagrindinėje byloje *Stadt Halle* arba Saksonijos-Anhalto žemė, jeigu šią žalą sukelė jo vidaus tvarkos priemonės, priimtos pažeidžiant Sąjungos teisę. Be to, Sąjungos teisė nebedraudžia, kad tokio viešosios teisės reglamentuojamo subjekto atsakomybė atlyginti dėl tokių priemonių privačiam asmeniui sukeltą žalą būtų taikoma kartu su pačios valstybės narės atsakomybe (šiuo klausimu žr. minėto Sprendimo *Haim* 31 ir 32 punktus).

62 Šiuo aspektu reikia priminti, kad nepažeisdama teisės į žalos atlyginimą, kurios pagrindas tiesiogiai įtvirtintas Sąjungos teisėje, kai tik šio sprendimo 47 punkte išvardytos sąlygos yra patenkintos, valstybė privalo atlyginti padarytos žalos pasekmes remdamasi nacionaline teise dėl atsakomybės ir atsižvelgdama į tai, kad nacionalinės teisės aktais nustatytos žalos atlyginimo sąlygos negali būti mažiau palankios už tas,

kurios susijusios su panašiais nacionaline teise grindžiamais reikalavimais (lygiavertiškumo principas), ir tokios, kad dėl jų taptų beveik neįmanoma arba pernelyg sudėtinga gauti žalos atlyginimą (veiksmingumo principas) (minėtų sprendimų *Köbler* 58 punktas; *Test Claimants in the Thin Cap Group Litigation* 123 punktas bei *Transportes Urbanos y Servicios Generales* 31 punktas).

63 Todėl į pirmąjį klausimą reikia atsakyti taip, kad darbuotojas, kaip antai G. Fuß pagrindinėje byloje, kuris dirba ugniagesiu viešajam sektoriui priklausančioje operatyvinėje tarnyboje ir kuris dirbo vidutinį savaitės darbo laiką, viršijantį numatytą Direktyvos 2003/88 6 straipsnio b punkte, gali remtis Sąjungos teise patraukti atitinkamos valstybės narės institucijas atsakomybėn, kad gautų dėl šios nuostatos pažeidimo patirtos žalos atlyginimą.

Dėl antrojo klausimo

64 Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas pirma savo antrojo klausimo dalimi klausia, ar Sąjungos teisė draudžia nacionalinės teisės nuostatą, kaip antai nagrinėjama pagrindinėje byloje, kuri viešajame sektoriuje dirbančio darbuotojo teisei gauti žalos, patirtos atitinkamos valstybės narės institucijoms pažeidus Sąjungos teisės normą, šiuo atveju – Direktyvos 2003/88 6 straipsnio b punktą, atlyginimą

atsirasti nustato papildomą darbdavio padarytos klaidos sąlygą. Antra šio savo klausimo dalimi teismas klausia, ar ši teisė gali būti siejama su pareiga pateikti išankstinį prašymą darbdaviui, kad jis laikytųsi šios nuostatos.

Dėl darbdavio padarytos klaidos sąlygos

65 Reikia priminti, kad pagal Teisingumo Teismo praktiką šio sprendimo 47 punkte nurodytų trijų sąlygų pakanka, kad atsirastų privačių asmenų teisė į žalos atlyginimą (žr. minėtų sprendimų *Brasserie du pêcheur ir Factortame* 66 punktą ir *Köbler* 57 punktą).

66 Iš to išplaukia, kad nors Sąjungos teisėje visiškai nedraudžiama, kad valstybės narės atsakomybė už šios teisės pažeidimą pagal nacionalinę teisę kiltų mažiau griežtomis sąlygomis (žr. 2007 m. kovo 13 d. Sprendimo *Test Claimants in the Thin Cap Group Litigation*, C-524/04, Rink. p. I-2107, 115 punktą ir jame nurodytą teismų praktiką), ji draudžia pastarojoje nustatyti papildomas sąlygas šiuo klausimu.

67 Teisingumo Teismas jau yra nusprendęs, kad nors tam tikri objektyvūs ir subjektyvūs duomenys, kurie nacionalinės teisės sistemoje gali būti siejami su klaidos sąvoka, gali būti svarbūs remiantis šio sprendimo 51 punkte minėta teismo praktika vertinant,

ar Sąjungos teisės pažeidimas yra pakankamai rimtas, ar ne, pareigos atlyginti privatiems asmenims padarytą žalą atžvilgiu negali būti taikoma sąlyga, susijusi su klaidos, didesnės už pakankamai rimtą Sąjungos teisės pažeidimą, sąvoka. Iš tiesų tokios papildomos sąlygos reikalavimas kelia abejonių dėl teisės į žalos atlyginimą pagal Sąjungos teisės sistemą (žr. minėtų sprendimų *Brasserie du pêcheur ir Factortame* 78–80 punktus bei *Haim* 39 punktą).

68 Taigi taip būtų tuo atveju, kai sąlyga, pagal kurią tokioje byloje, kaip antai pagrindinė, teisė į žalos dėl Sąjungos teisės pažeidimo atlyginimą būtų siejama su ypatingos kaltės įrodymu, pavyzdžiui, darbdavio, šiuo atveju – *Stadt Halle*, tyčia ar neatsargumu, nes, kaip matyti iš šio sprendimo 51–58 punktų, 1998 m. *ArbZVO-FW* pats yra pakankamai rimtas Sąjungos teisės pažeidimas.

69 Tačiau prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas savo nagrinėjamoje byloje turi nuspręsti, ar tokia papildoma sąlyga yra iš tikrųjų numatyta minėtame nacionalinės teisės akte, nes Vokietijos vyriausybė ir savo rašytinėse pastabose, ir per posėdį nurodė, kad darbdavio kaltė pagal nacionalinę teisę visiškai nelaikoma sąlyga atsirasti teisei į žalos atlyginimą.

70 Todėl į pirmą antrojo klausimo dalį reikia atsakyti taip, kad Sąjungos teisė draudžia nacionalinės teisės nuostatą, pagal kurią viešajame sektoriuje dirbančio darbuotojo teisei gauti žalos, patirtos atitinkamos valstybės narės institucijoms pažeidus Sąjungos

teisės normą, šiuo atveju – Direktyvos 2003/88 6 straipsnio b punktą, atlyginimą atsirasti nustatoma papildoma sąlyga, susijusi su klaidos, didesnės už pakankamai rimtą Sąjungos teisės pažeidimą, sąvoka, ir tai turi patikrinti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas.

Dėl sąlygos pateikti išankstinį prašymą darbdaviui

71 *Stadt Halle* ir Vokietijos vyriausybės nuomone, nacionalinių teismų praktikoje nustatyta sąlyga, pagal kurią darbdaviui turi būti pateiktas išankstinis prašymas, pateisinama tuo, kad bet kurio pareigūno teisė gauti kompensaciją poilsio laiku, kai jo darbo laikas viršijo leidžiamą pagal įstatymus, pagrįsta BGB 242 straipsnyje įtvirtintu sąžiningumo principu, ir todėl yra sudėtinė tarp pareigūno ir viešojo darbdavio egzistuojančių pasitikėjimo ir tarnybos santykių dalis. Šiuo reikalavimu pastarajam suteikiama galimybė laikytis šios pareigos kompensuoti ir atitinkamai suderinti tarnybos grafiką. *Stadt Halle* šiuo klausimu priduria, kad šis reikalavimas atspindi nacionalinio teisės leidėjo valią išvengti daug poilsio valandų susikaupimo kaip kompensacijos, siekiant užtikrinti viešosios tarnybos tęstinumą.

72 Šiuo aspektu reikia priminti, kad, kaip matyti iš šio sprendimo 62 punkte minėtos teismo praktikos, nesant Sąjungos teisės nuostatų atitinkamoje srityje, valstybės narės turi nustatyti ieškinių, skirtų iš Sąjungos teisės kylančių asmenų teisių apsaugai užtikrinti, pareiškimo procedūrinės taisykles taip, kad jos užtikrintų lygiavertiškumo

ir veiksmingumo principų laikymąsi (žr. 1995 m. gruodžio 14 d. Sprendimo *Peterbroeck*, C-312/93, Rink. p. I-4599, 12 punktą; minėto Sprendimo *Impact* 46 punktą ir 2009 m. spalio 29 d. Sprendimo *Pontin*, C-63/08, Rink. p. I-10467, 43 punktą).

73 Šioje byloje, kalbant apie lygiavertiškumo principo laikymąsi, reikia pažymėti, jog iš Teisingumo Teismui pateiktų duomenų išplaukia (tai tvirtina ir Vokietijos vyriausybė), jog išankstinio prašymo darbdaviui reikalavimas dėl to, kad jis pagrįstas sąžiningumo principu pagal BGB 242 straipsnį, atrodo esantis susijęs – tai vis dėlto turi patikrinti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas – su visais pareigūnų jų darbdaviams pareikštais ieškiniais dėl patirtos žalos atlyginimo, neatsižvelgiant į tai, ar ji padaryta dėl nacionalinės, ar dėl Sąjungos teisės pažeidimo.

74 Kita vertus, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas klausia, ar ši sąlyga neprieštarauja veiksmingumo principui, nes dėl jos Sąjungos teisės įgyvendinimas gali tapti pernelyg sudėtingas.

75 Šiuo klausimu reikia priminti, kad, kalbant apie pasinaudojimą galimomis teisinės gynybos priemonėmis dėl valstybės narės atsakomybės dėl Sąjungos teisės pažeidimo pripažinimo, reikia pažymėti, jog Teisingumo Teismas nurodė, kad nacionalinis teismas turi patikrinti, ar nukentėjęs asmuo buvo pakankamai rūpestingas, kad išvengtų žalos ar ją sumažintų ir ar, be kita ko, jis tinkamu laiku pasinaudojo visomis jam prieinamomis teisinės gynybos priemonėmis (minėtų sprendimų *Brasserie du pêcheur ir Factortame* 84 punktas; *Test Claimants in the Thin Cap Group Litigation* 124 punktas bei 2009 m. kovo 24 d. Sprendimo *Danske Slagterier*, C-445/06, Rink. p. I-2119, 60 punktas).

76 Iš tiesų pagal visose valstybių narių teisės sistemose taikomą bendrąjį principą nukentėjęs asmuo, rizikuodamas, kad pats turės atlyginti žalą, privalo įrodyti, jog elgėsi pakankamai rūpestingai, kad žala būtų sumažinta (1992 m. gegužės 19 d. Sprendimo *Mulder ir kt. prieš Tarybą ir Komisiją*, C-104/89 ir C-37/90, Rink. p. I-3061, 33 punktas; minėtų sprendimų *Brasserie du pêcheur ir Factortame* 85 punktas bei *Danske Slagterier* 61 punktas).

77 Tačiau iš Teisingumo Teismo praktikos matyti, kad veiksmingumo principui prieštarautų tai, jei nukentėjusiojo asmens būtų reikalaujama sistemiškai pasinaudoti visomis jam prieinamomis teisinės gynybos priemonėmis, net jei tai būtų pernelyg sunku ar to negalima būtų pagrįstai jo reikalauti (minėto Sprendimo *Danske Slagterier* 62 punktas).

78 Teisingumo Teismas jau yra nusprendęs, kad būtų neįmanoma arba pernelyg sunku naudotis teisėmis, kurias privatiems asmenims suteikia tiesiogiai taikomos Sąjungos teisės nuostatos, jeigu jų prašymai dėl žalos atlyginimo, grindžiami Sąjungos teisės pažeidimu, turėtų būti atmesti arba susiaurinti tik dėl to, jog privatūs asmenys nepraše leisti pasinaudoti Sąjungos nuostatomis jiems suteikta teise, kurios nacionaliniai įstatymai jiems nenumatė, kad šiuo atžvilgiu numatytomis teisinėmis gynybos priemonėmis, remdamiesi Sąjungos teisės viršenybe ir tiesioginiu veikimu, galėtų užginčyti valstybės narės atsisakymą (žr. 2001 m. kovo 8 d. Sprendimo *Metallgesellschaft ir kt.*, C-397/98 ir C-410/98, Rink. p. I-1727, 106 punktą bei minėto Sprendimo *Danske Slagterier* 63 punktą).

79 Nagrinėjamu atveju reikia priminti, kad, kaip matyti iš šio sprendimo 33 punkto, Direktyvos 2003/88 6 straipsnio b punktas, kuriuo siekiama garantuoti veiksmingą darbuotojų saugą ir sveikatos apsaugą užtikrinant jiems maksimalų savaitės darbo

laiką ir minimalius poilsio laikotarpius, yra ypač svarbi Sąjungos socialinės teisės nuostata, nuo kurios, neįgyvendinus šios direktyvos 22 straipsnio 1 dalies, jokiu atveju negali nukrypti darbdavys tokio darbuotojo, kaip antai G. Fuß, atveju.

80 Teisingumo Teismas jau yra nusprendęs, kad darbuotojas turi būti laikomas silpnesniąja darbo santykiu grandimi, todėl būtina užkirsti kelią tam, kad darbdavys turėtų galimybę apriboti jo teises (šiuo klausimu žr. minėto Sprendimo *Pfeiffer ir kt.* 82 punktą).

81 Iš tiesų atsižvelgiant į šią silpnos grandies situaciją toks darbuotojas gali būti atgrasomas eksplicitiškai remtis savo teisėmis darbdavio atžvilgiu, nes jam reikalaujant šių teisių darbdavys gali imtis priemonių, kurios gali turėti neigiamą poveikį šio darbuotojo darbo santykiams.

82 Kaip matyti iš prašymo priimti prejudicinį sprendimą, pagrindinėje byloje neginčijama, kad *Stadt Halle* turėjo iš pradžių pranešti darbuotojams, jog vykdys darbuotojų, kurie naudojasi teisėmis pagal Direktyvos 2003/88, perkėlimą ir kad kai G. Fuß, remdamasis minėta Nutartimi *Personalrat der Feuerwehr Hamburg*, paprašė savo darbdavio laikytis maksimalaus savaitės darbo laiko, numatyto šios direktyvos 6 straipsnio b punkte, operatyvinėje tarnyboje, kurioje jis dirbo, jis buvo nedelsiant prieš jo valią perkeltas į kitą tarnybą.

83 Be to, reikia pabrėžti, kad byloje, kaip antai pagrindinė, susijusioje su tiesiogiai veikiančios Sąjungos teisės nuostatos pažeidimu, padarytu viešajam sektoriui priskiriamo darbdavio, atitinkamų darbuotojų, siekiančių gauti dėl šios nuostatos pažeidimo patirtos žalos atlyginimą, pareiga pateikti darbdaviui išankstinį prašymą, kuriuo siekiama nutraukti šį pažeidimą, leidžia atitinkamai valstybei narei tokių normų laikymosi užduotį sistemingai perkelti privatiems asmenims, prireikus savo institucijoms suteikiant galimybę jų nesilaikyti, jeigu toks prašymas nebuvo pateiktas.

84 G. Fuß ir Komisija teisingai pažymėjo, kad Direktyvos 2003/88 6 straipsnio b punkte, kuriuo jokiu būdu nereikalaujama, kad atitinkami darbuotojai prašytų darbdavio laikytis šioje nuostatoje numatytų minimalių reikalavimų, nustatyta, jog kai vidaus teisėje nukrypstama nuo šios direktyvos 22 straipsnio, darbdavys turi gauti tokio darbuotojo aiškų ir laivai išreikštą individualų sutikimą, kuriuo jis atsisako šio 6 straipsnio b punktu suteikiamų teisių (žr. minėto Sprendimo *Pfeiffer ir kt.* 82 ir 84 punktus).

85 Be to, reikia priminti, kad pagal teismo praktiką ir, kaip matyti iš šio sprendimo 39 ir 40 punktų, tuo atveju, kai įvykdytos visos sąlygos, kurių reikalaujama, kad privatūs asmenys galėtų remtis direktyvos nuostatomis nacionaliniuose teismuose, vien dėl to visos valstybių narių institucijos, įskaitant teritorines, pavyzdžiui, federalinės žemės, miestai ar savivaldybės, kaip viešieji darbdaviai, prireikus jas turi taikyti (šiuo klausimu žr. minėtų sprendimų *Costanzo* 30–33 punktus ir *Fuß* 61 ir 63 punktus).

86 Šiomis aplinkybėmis reikia manyti, kad nebūtų protinga reikalauti, jog toks darbuotojas, kaip antai G. Fuß, kuris patyrė žalą dėl to, kad darbdavys pažeidė jam Direktyvos 2003/88 6 straipsnio b punktu suteikiamas teises, pateiktų išankstinį prašymą šiam darbdaviui, siekdamas gauti šios žalos atlyginimą.

87 Iš to matyti, kad tokio išankstinio prašymo reikalavimas prieštarauja veiksmingumo principui.

88 Šiuo aspektu *Stadt Halle* negalėtų pateisinti šio reikalavimo susirūpinimu išvengti daugybės poilsio valandų sukaupimo kaip kompensacijos, nes Direktyvos 2003/88 6 straipsnio b punkto nuostatų laikymosi pakanka, kad būtų užkirstas kelias tokiam kaupimui.

89 Beje, Vokietijos vyriausybė neteisingai bando rasti analogiją tarp pagrindinėje byloje nagrinėjamos nacionalinės teisės nuostatos ir Europos Sąjungos pareigūnų tarnybos nuostatų 91 straipsnio 2 dalies pirmos įtraukos. Iš tiesų šioje nuostatoje numatytas reikalavimas iš anksto pateikti skundą Paskyrimų tarnybai, kaip Europos Sąjungos pareigūnų pareikštų ieškinių priimtinumo sąlyga, susijęs su ieškinio dėl individualaus asmens nenaudai šios institucijos priimto akto pareiškimu, o ne, kaip šioje byloje, su nacionalinės teisės nuostatos, sukėlusios žalą privatiems asmenims ir prieštaraujančios Sąjungos teisei, kurios laikymąsi, kaip matyti iš šio sprendimo 83–85 punktų, turi užtikrinti pačios valstybės narės, negalėdamos šios užduoties perkelti privatiems asmenims, ginčijimu.

90 Todėl į antrą antrojo klausimo dalį reikia atsakyti taip, kad Sąjungos teisė draudžia tokią nacionalinės teisės nuostatą, kokia nagrinėjama pagrindinėje byloje, kuri viešojo sektoriaus darbuotojo teisę gauti žalos, patirtos dėl atitinkamos valstybės narės institucijų padaryto Direktyvos 2003/88 6 straipsnio b punkto pažeidimo, atlyginimą sieja su sąlyga pateikti darbdaviui išankstinį prašymą laikytis šios nuostatos.

Dėl trečiojo ir ketvirtojo klausimų

91 Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas savo trečiuoju ir ketvirtuoju klausimais, kuriuos reikia nagrinėti kartu, klausia dėl žalos atlyginimo formos ir jos dydžio apskaičiavimo būdo.

92 Dėl žalos atlyginimo formos ir dydžio apskaičiavimo būdo svarbu pažymėti, kad žalos, sukeltos privatiems asmenims dėl Sąjungos teisės pažeidimo, atlyginimas turi atitikti patirtą žalą, kad būtų užtikrinta veiksminga jų teisių apsauga (minėto Sprendimo *Brasserie du pêcheur ir Factortame* 82 punktas).

93 Jau iš šio sprendimo 62 punkto matyti, kad šioje srityje nesant Sąjungos teisės nuostatos kiekvienos valstybės narės vidaus teisės sistemoje laikantis lygiavertiškumo ir veiksmingumo principų turi būti nurodyti kriterijai, kuriais remiantis būtų galima nustatyti žalos atlyginimo dydį (minėto Sprendimo *Brasserie du pêcheur ir Factortame* 83 punktas).

94 Iš to matyti, kad valstybių narių teisėje laikantis dviejuose pirmesniuose punktuose minėtų principų turi būti, pirma, nustatyta, ar privačiam asmeniui dėl Direktyvos 2003/88 nuostatų pažeidimo sukelta žala turi būti atlyginama suteikiant papildomo poilsio laiko, ar piniginę kompensaciją, ir, antra, apibrėžtos šio žalos atlyginimo dydžio apskaičiavimo taisyklės.

95 Detaliau kalbant apie žalos atgynimo formą, reikia pabrėžti: kadangi nei duodant papildomo poilsio laiko, nei suteikiant piniginę kompensaciją toks atlyginimas neatrodo galintis tapti praktiškai neįmanomas arba pernelyg sudėtingas, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas privalo ypač užtikrinti, kad pasirinktas žalos atlyginimo būdas atitiktų lygiavertiškumo principą, kuris vertinamas atsižvelgiant į nacionalinių teismų skirtus žalos atlyginimus pagal panašius nacionaline teise pagrįstus skundus ar ieškinius.

96 Šiuo klausimu reikia pabrėžti, kad, priešingai nei tvirtina G. Fuß ir Komisija, kadangi Direktyvoje 2003/88 nėra jokios nuostatos dėl žalos, patirtos pažeidus jos nuostatas, atlyginimo, negalima daryti išvados, kad Sąjungos teisėje teikiama pirmenybė vienai ar kitai iš šių žalos atlyginimo formų.

97 Bet kuriuo atveju, kalbant apie Direktyvos 2003/88 16–19 straipsniuose numatytus pamatinius laikotarpius taikant šios direktyvos 6 straipsnio b punktą, kad būtų nustatytas vidutinis savaitės darbo laikas, reikia pažymėti, jog byloje, kaip antai pagrindinė, jie nėra svarbūs, nes net jeigu šios nuostatos taikomos tiesiogiai (minėto Sprendimo

Simap 70 punktas), neginčijama, kad visi nagrinėjami pamatiniai laikotarpiai buvo pasibaigę, kiek tai susiję su pagrindinėje byloje G. Fuß pateiktame prašyme atlyginti žalą nurodytu laikotarpiu.

98 Todėl į trečiąjį ir ketvirtąjį klausimus reikia atsakyti taip, kad valstybių narių institucijų atlyginama žala, kurią jos padarė privatiems asmenims pažeisdamos Sąjungos teisę, turi atitikti patirtą žalą. Šioje srityje nesant Sąjungos teisės nuostatų, atitinkamos valstybės narės nacionalinėje teisėje laikantis lygiavertiškumo ir veiksmingumo principų turi būti, pirma, nustatyta, ar darbuotojo, kaip antai G. Fuß pagrindinėje byloje, dėl Sąjungos teisės normos pažeidimo patirta žala turi būti atlyginama suteikiant jam arba papildomo poilsio laiko, arba piniginę kompensaciją, ir, antra, nustatytos šio žalos atlyginimo apskaičiavimo taisyklės. Direktyvos 2003/88 16–19 straipsniuose numatyti pamatiniai laikotarpiai šiuo atveju neturi reikšmės.

Dėl penktojo klausimo

99 Atsižvelgiant į šio sprendimo 32 punktą, į penktąjį klausimą reikia atsakyti taip, kad atsakymai į prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo klausimus yra identiški, nesvarbu, ar pagrindinės bylos faktai nagrinėjami pagal Direktyvos 93/104, ar pagal Direktyvos 2003/88 nuostatas.

Dėl bylinėjimosi išlaidų

100 Kadangi šis procesas pagrindinės bylos šalims yra vienas iš etapų prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo nagrinėjamoje byloje, bylinėjimosi išlaidų klausimą turi spręsti šis teismas. Išlaidos, susijusios su pastabų pateikimu Teisingumo Teismui, išskyrus tas, kurias patyrė minėtos šalys, nėra atlygintinos.

Remdamasis šiais motyvais, Teisingumo Teismas (antroji kolegija) nusprendžia:

1. Darbuotojas, kaip antai G. Fuß pagrindinėje byloje, kuris dirba ugniagesiu viešajam sektoriui priklausančioje operatyvinėje tarnyboje ir dirbo vidutinį savaitės darbo laiką, viršijantį numatytą 2003 m. lapkričio 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2003/88/EB dėl tam tikrų darbo laiko organizavimo aspektų 6 straipsnio b punkte, gali remtis Sąjungos teise patraukti atitinkamos valstybės narės institucijas atsakomybėn, kad gautų dėl šios nuostatos pažeidimo patirtos žalos atlyginimą.

2. Sąjungos teisė draudžia tokią nacionalinės teisės nuostatą, kaip nagrinėjamoji pagrindinėje byloje:

— pagal kurią viešajame sektoriuje dirbančio darbuotojo teisei gauti žalos, patirtos atitinkamos valstybės narės institucijoms pažeidus Sąjungos teisės normą, šiuo atveju – Direktyvos 2003/88 6 straipsnio b punktą, atlyginimą atsirasti nustatoma papildoma sąlyga, susijusi su klaidos, didesnės už pakankamai rimtą Sąjungos teisės pažeidimą, sąvoka, ir tai turi patikrinti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, ir

— kuri viešojo sektoriaus darbuotojo teisę gauti žalos, kurią jis patyrė dėl atitinkamos valstybės narės institucijų padaryto Direktyvos 2003/88 6 straipsnio b punkto pažeidimo, atlyginimą sieja su sąlyga pateikti darbdaviui išankstinį prašymą laikytis šios nuostatos.

3. Valstybių narių institucijų atlyginama žala, kurią jos padarė privatiems asmenims pažeisdamos Sąjungos teisę, turi atitikti patirtą žalą. Šioje srityje nesant Sąjungos teisės nuostatų, atitinkamos valstybės narės nacionalinėje teisėje laikantis lygiavertiškumo ir veiksmingumo principų turi būti, pirma, nustatyta, ar darbuotojo, kaip antai G. Fuß pagrindinėje byloje, dėl Sąjungos teisės normos pažeidimo patirta žala turi būti atlyginama suteikiant jam arba papildomo poilsio laiko, arba piniginę kompensaciją, ir, antra, nustatytos šio žalos atlyginimo apskaičiavimo taisyklės. Direktyvos 2003/88 16–19 straipsniuose numatyti pamatiniai laikotarpiai šiuo atveju neturi reikšmės.

4. Atsakymai į prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusio teismo klausimus yra identiški, nesvarbu, ar pagrindinės bylos faktai nagrinėjami pagal 1993 m. lapkričio 23 d. Tarybos direktyvos 93/104/EB dėl tam tikrų darbo laiko organizavimo aspektų, iš dalies pakeistos 2000 m. birželio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2000/34/EB, ar pagal Direktyvos 2003/88 nuostatas.

Parašai.